

İZMİR SUİKASTI

Prof. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

1925 yılı içinde ve 1926'nın başlarında inkılâpların önemli bir kısmı gerçekleşmişti. Bu arada Terakkiperver Fırkası irtica ile ilgili görülerek kapatılmıştı. İrtica dalgaları zaman zaman ortada görülmekte idi. Eskiye bağlı olmaktan kurtulamayanlar, çıkarıcı düşüncelerin etrafında birleşenler, cumhuriyete ve onun başındaki Cumhurbaşkanına karşı bir takım çalışmalar içindeydiler.

Bu arada, Gazi, 8 Mayıs 1926'da Konya'ya, 9 Mayıs'ta Tarsus'a, 10 Mayıs'ta Tarsus'a gelmiş, Taşucu Bucağı'ndaki çiftliğinde beş gün kaldıktan sonra, 16 Mayıs'ta Adana'ya, 18 Mayıs'ta tekrar Konya'ya, 20 Mayıs 1920'de Bursa'ya, 13 Haziran'da da Balıkesir'e gelmişti. Bir ara Mudanya'ya geçen Gazi, 13 Haziran'da Balıkesir'de şerefine verilen ve elli kişiden fazla insanın katıldığı baloda, Muallimler Musiki Heyetini takdirle dinlemişti¹. 14 Haziran günü Balıkesir'den İzmir'e geçeceği sırada İzmir Valisi'nden İzmir'de kendisine karşı bir suikast düzenlendiği haberini aldı. 14 Haziran gecesi Mustafa Kemal'e suikast girişiminde bulunacaklardan, ulusal bağımsızlık savaşında Mustafa Kemal'in yanında yer almış olan Kadı Hürşit'in oğlu da vardı. Mustafa Kemal, babasının hizmetlerinden ötürü, 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne Rize Milletvekili olarak Ziya Hürşit'i seçtirmişti. Mustafa Kemal, suikastçıların yakalanmasından sonra, 15 Haziran saat 19.000'da İzmir'e doğru yola çıktı. 16 Haziran'da, Soma, Menemen'e uğrayarak, 16 Haziran akşamı saat 18.000'de İzmir'e vardı.

Olayda, Terakkiperver milletvekillerinin parmağı olduğu anlaşılmıştı. 14 Haziran akşamı, İsmet Paşa, İzmir'den aldığı telgraflarla suikast olayını öğrenmişti. Gece yarısına doğru, Maraş Milletvekili Nurettin Bey'in evinde kalmış olan İstiklâl Mahkemesi savcı ve yargıçları, gece yarısı, İsmet Paşa'nın kendilerini, İçişleri Bakanlığı'nda beklediğini öğrendiler. İsmet Paşa, onlara, suikast ile ilgili İzmir valisinin mektubunu gösterdi. İlk iş olarak kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Partili milletvekillerinin tümünün nerede olurlarsa olsunlar, tutuklanmalarına, evlerinin aranmasında bulunan belgelerin İzmir'e gönderilmesine karar verildi. İstiklâl Mahkemesi acele İzmir'e hareket etti.

¹ Hakimiyet-i Milliye, 16 Haziran 1926.

Suikastçı Ziya Hurşit kaldığı otelde tutuklanmıştı. Yatağının altından silah ve bombalar çıkarıldı. Ayrıca, yanında üç bin lira kadar para vardı. Diğer oteldeki üç kiralık katil, Çopur İsmail, Laz İsmail, Gürcü Yusuf adlı kişiler de yakalandılar. Suikast, Ziya Hurşit'in kaldığı Gaffar-zâde Otelinin dar sokağında olacaktı. Sonra, suikastçılar motorla Sakız Adası'na geçeceklerdi. Suikastçıların yardımcıları kuva-yı milliye komutanlarından Sarı Edip, Çopur Hilmi ve Şevki adlı kişilerdi. İzmir Milletvekili Şükrü Bey de bu işin içindeydi. Daha sonra, İzmir suikastını Ankara'da plânlandığı ortaya çıktı. Konu derinlemesine incelendi. Eskişehir Milletvekili Arif Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurucuları ve öncüleri yakalandılar.

16 Haziranda İzmir'e gelmiş olan, Gazi, Ziya Hurşit'i otele getirtip, kendisiyle görüştü. Hükümet, bu arada suikast olayını ve tertipçilerinin yakalandığını halka duyurdu. Suikast girişimi nedeni ile kurulan İstiklâl Mahkemesi ise daha önce belirttiğimiz üzere İzmir'e gelmiş ve çalışmalarına başlamıştı.

Suikastçılar şunları söylemekteydiler: Ziya Hurşit ve bir grup kişi Mustafa Kemal'e suikast yapmayı bir zamandır hesaplamaktaydılar. Onlar, bunun için kiralık katiller bile tuttular. Suikastı ilkin Ankara'da gerçekleştirmeyi düşünenler, tertipi, Gazi, Çankaya'dan köşke giderken, ya da gece Anadolu Klubü'nden ayrılırken, ve meclis binasındaki Cumhurbaşkanını locasında harekete geçmeyi hesaplamışlardı. Ama, bunlar hep plân aşamasında kaldı. Nihayet, Mustafa Kemal'in yurt gezisinden yararlanmak istediler. Laz İsmail, kuşku çekmemek için, kız arkadaşı ile birlikte, suikast olanağını araştırmak için Bursa'ya gönderildi. Ama, Bursa'da sonuç alınamayacağı ortaya çıktı. Bunun üzerine suikastı İzmir'de gerçekleştirmeye karar verdiler. Ziya Hurşit ile yardımcıları, Sarı Efe lakabıyla anılan ve eski bir jandarma subayı ve ittihat fedaisi olan Edip ile bağlantı kurdular. Edip, ulusal bağımsızlık savaşında çete lideri olarak ün kazanmıştı. Edip, Ziya Hurşit ve adamlarını daha sonra ele verecek Giritli Şevki ile tanıştırdı. Şevki, onlara yatacak yer sağladı.

Plân, bir virajda, Mustafa Kemal'in duraklaması ile geçilen hareket sonucu O'nu tabanca ile vurmak suretiyle gerçekleşecekti. Ancak, Gazi'nin gelişinin ertelenmesi plânı bozdu².

Olayın duyulması, yurdun her yerinde büyük üzüntü ve heyecan yarattı. İzmirililer, Gazi'nin kalmış olduğu Naim Plas Oteli'nin önüne gelip,

² Erik Jan Zürcher; Milli Mücadelede İttihatçılık (Çev. Nüzhet Salihoglu), Ankara, 1987, sh. 255-256, İnönü, İsmet; Hatıralar, İstanbul, 1987, c. II, sh. 210-211.

sevgi ve saygı ve bağlılık gösterilerinde bulundular. Gazi, kapının önüne çıkarak halkı selamladı ve “Beni öldürürlerse vatandaşlarımın intikamını alacaklarına güveniyorum. Ben ölürsem bile soylu ulusumun beraber yürümekte olduğumuz yoldan ayrılmayacağına inancım vardır. Bu nedenle gönül rahatlığı içindeyim. Düşmanlarımız istedikleri kadar düşündükleri iğrenç çarelere başvursunlar. Onların son güçleriyle yapacakları davranışlar bizim devrim ateşimizi söndüremez. Onların, kendilerini zarara ve zaman zaman da milleti üzüntüye sokan akılsızlıklarına acıyorum. Cumhuriyet Hükümeti’mizin demir pençesi ve İstiklâl Mahkemesinin adaletli eli duruma tam olarak hakim bulunuyor. Sayın halka, onun adaletli kararlarını soğukkanlılıkla beklemelerini tavsiye ederim” dedi³.

Gazi, bu suikast nedeni ile halkına önemli olanın inkılâpların yürümesinin olduğunu, bu yüzden halkına inancı nedeni ile rahatlık içinde bulunduğu belirtmekle, halkına duyduğu güveni dile getirmiştir. Olayın adliyeye intikal ettiğini de açıklayarak, aşırı hareketlerin önünü almak, lehinde büyük gösterilerin olmasını engellemek istemiştir.

Gazi, Ziya Hurşit ile yaptığı ilk konuşmada, kendisine uzun zaman beraber çalıştıklarını, bu harekete niye giriştiğini sormuş, Ziya Hurşit de “— Paşam, ne yapayım ki bugün huzurunuzda bu vaziyetteyim” demiştir. İkinci kez görüşmek isteyip, isteği kabul edilince, sığınıcı sözler söylemiş, Gazi de adliyeyi kastetip “— Ben intikamcı bir adam değilim. Fakat, iş artık mahkemeye intikâl etmiştir. Neticeyi beklemekten başka çare yok. Müdahale edemem” demişti⁴.

Gazi’nin en büyük inkılâbı hiç şüphesiz cumhuriyetti. O, O’nun Türk halkı tarafından korunacağına inanıyor ve güveniyordu. 19 Haziranda, Anadolu Ajansı’na verdiği demeçte bunu şöylece belirtmiş: “Alçak teşebbüsün benim şahsımdan çok kutsal cumhuriyetimize ve onun dayandığı yüksek ilkelere dönük bulunduğuna şüphem yoktur. Bu nedenle, genel olarak gösterilen duygularla, cumhuriyetimize ve ilkelerimize olan aşırı bağlılığın ne kadar kopmaz güçte olduğu kanısına bir kez daha vardım. Temeli, büyük Türk milleti ve onun kahraman evlatları olan büyük ordumuzun vicdanında, akıl ve şuurunda kurulmuş bulunan cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan ilham alan ilkelerimizin bir vücudun ortadan kaldırılması ile bozulabileceğini sananlar çok zayıf dimağlı bahtsızlardır. Bu gi-

³ Goloğlu, Mahmut; Devrimler ve Tepkileri, Ankara, 1972, sh. 192-194. Aybars, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Ankara, 1982, sh. 333.

⁴ Aydemir, Şevket Süreyya; Tek Adam, Ankara, 1966, c. 3, sh. 277.

bi bahtsızların, cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde hak ettikleri işleme uğramaktan başka elde edebilecekleri bir şey olamaz. Benim naçiz vücudum birgün elbet toprak olacaktır. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar olacaktır (Sonsuza kadar yaşayacaktır). Ve Türk milleti, güvenliği ve mutluluğunu sağlayan ve koruyan ilkelerle uygarlık yolunda durmaksızın yürüyecektir⁵.

Mustafa Kemal, böylece en değer verdiği inkılâbın cumhuriyet olduğunu bir kez daha vurgulamak olanağını bulmuştur. O'na göre, Türk milleti, cumhuriyet ve yapılan inkılâplarla uygarlık yolunda bundan sonra durmadan ilerleyebilecektir.

Suikastçıların yakalanmasından ve haberin her yerde duyulmaya başlamasıyla, 19 Haziran'a kadar olan süre içinde, Gazi'ye, suikastı lanetleyen ve kınayan telgraflar gelmişti. Ayrıca, İstanbul'daki bütün yabancı elçiler ve delegeler Gazi'ye yapılmak istenen suikasttan duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdi⁶. Ayrıca, her yerde suikast girişimini lanetleyen mitingler yapılmaktaydı. Gazi, 22 Haziran 1926'da, millete bir bildiri yayınlamakla, kendisi lehinde yapılan mitingler dolayısıyla yaptığı konuşmada, halkın inkılâpları koruma konusunda ne kadar titiz olduğunu bu mitinglerle ortaya çıkmış olduğunu belirterek şunları söylemişti: "Benim şahımdan çok devletin varlığına yönetilmiş olduğu beliren gizli politik düzenler karşısında tüm ulusun duyduğu, pek ağır başlı ve soylu bir şekilde gösterdiği temiz duygular beni avutmaktadır. Bu gösteriler, inkılâp ülkümüzün, bütün ulusça, canı gibi koruduğuna parlak ve güçlü bir belge olmaktadır. Bu itibarla istiklâl için milletin saadet ve refahı namına hissetmekte olduğum emniyet ve itimadı muvacehei millette (millet önünde) beyan etmekle büyük bir fahrı sürur (onur ve sevinç) duymaktayım. Bu tezahürat esnasında muhterem ve necip (soylu) milletimiz tarafından şahsım hakkında lütfen izhar buyrulan samimi ve kalbi asarı (candan) muhabbetten mütevellid (doğan) derin şükranlarımı alenen ifaya müsaraat eylerim (açıkça duyururum)" Gazi, 23 Haziran'da da, basın mensuplarına cumhuriyetin ne kadar sağlam olduğunu açıkladı⁷.

⁵ Hakimiyet-i Milliye (Ankara), 20 Haziran 1926, sayı. 1780. Aybars, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Ankara, 1982, sh. 333.

⁶ Hakimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1926, sayı. 1780. Aybars, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Ankara, 1982, sh. 334.

⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. IV, sh. 528. Aybars, Ergün; aynı kitap, sh.335-338.

Mustafa Kemal bu beyannameyi ile, Cumhuriyet Halk Fırkası Teşkilâtı, üniversite, belediyeler, Türkocaklarının her tarafta lehinde yapılan mitinglere teşekkür etmiş olmaktadır. 24 Haziran'da da, Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen ve ordunun üzüntülerini bildiren telgrafı da cevaplamıştı. Aynı gün, Yunus Nadi'ye verdiği demeçte, suikastın şahsına yönelmiş gibi görünmesine karşın, aslında, milletin talihine yönelmiş bir kurşun olduğunu açıkladı⁸. 27 Haziran'da ise, gazetecilere verdiği demeçte, insanların kutsal ve büyük hedeflere yürümesinin gerektiğini, böyle hareket edenlerin yaptıkları büyük fedakarlıklar sonucunda yükselebileceklerini ve bu şekildeki hareketlerin mutlaka açık olduğunu açıklamıştı. Ancak, gizli yolda hareket edenlerin sonuçlarının hüsrana olacağını belirtmiştir⁹. Böylece, İzmir suikastına yönelenlerin sonucunun ne olduğunu açıklayan Mustafa Kemal, inkılâp doğrultusunda yürüyenlerin hareketlerinin her zaman açık olduğunu da vurgulamıştır.

İzmir suikastı nedeni ile 26 Haziran'da çalışmaya başlayan İstiklâl Mahkemesi sorgulamalarını süratle tamamlamaktaydı. Bunlardan, Kara Kemal Bey kaçacak, ama sonra intihar edecektir. Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey'de batı sınırında yakalanacak, İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildikten sonra, yargılanıp, asılacaktır.

Gazi, 9 Temmuz 1926'da, İzmir'den Ankara'ya hareket etti. 26 Haziran'da Millî Sinema Salonu'nda çalışmalarına başlayan İzmir İstiklâl Mahkemesi, 13 Temmuz'da, davanın İzmir bölümünü karara bağladı ve idam kararlarını hemen yerine getirdi. Daha sonra, İstiklâl Mahkemesi 16 Temmuz'da Ankara'ya geldi ve çalışmalarına orda devam etti. İzmir'de onüç kişinin idamına karar verilmişti. Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşalar ile bazı kişilerin suçsuz oldukları anlaşıldı ve serbest bırakıldılar.

İttihat ve Terakki Kâtib-i Umumisi olan Mithat Şükrü Bleda, İstiklâl Mahkemeleri'nde süren davaları iki kısımda mütalaa etmektedir. Birincisi, İzmir suikastı ile ilgili olaylar ve kişiler, cumhuriyetin ilânından sonra olgelen siyâsî olaylar ve bunlarla ilişkisi olan kişiler. Mithat Şükrü'nün ifadesine göre, O'nun davası ikinci grupta görülmekteydi. Daha önceleri, hilâfetin kaldırılmaması yolunda yayın yapan, gazetecilerle ilgili olarak 9 Aralık 1922'de İstanbul İstiklâl Mahkemesi'nde başlayan gazeteciler dava-

⁸ Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, sh. 458.

⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, sh. 80-81.

si, 2 Ocak 1924'te sonuçlanmıştı. Bundan daha önce etraflıca bahsetmiş-tik. Cumhuriyet ve Mustafa Kemal'e suikast anlamı taşıyan bu dava son-unda gazeteciler niyetlerinin kötü olmadığını ispat etmiş ve beraat etmiş-lerdi. İstiklâl Mahkemesi'nin çalışması sürerken, İlyas Sami (Kalkavanog- lu), komünist Hemşinli Mehmet Azapkaptı, Sandalcılar Kahyası Hasan, Dayı Mesut, Kör İbrahim, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e ve Cumhuri- yete suikast iddiasıyla tutuklanmışlardı. İlyas Sami Bey, 30 Aralık 1923'de mahkemeye baş vururak suçsuz olduğunu iddia etti. Ancak, sonuç çıkma- dı.

12 Ocak 1924'de başlayan ilk yargılamadan sonra, 5 Şubat 1924'de mahkeme sonuçlandı. Ancak delil yetersizliğinden sanıklar beraat etmişler- di. Daha sonra, Şeyh Sait isyanı nedeni ile Şark İstiklâl Mahkemesi kurul- muştı. 28 Haziran 1925'te, mahkeme Şeyh Sait isyanına katılanlar hak- kındaki kararını vermişti. Aynı mahkemede tekke ve zaviyelerin kapatılma- sı konusunda 30 Haziran ve 10-15 Ağustos 1925'te çeşitli yerlere yazılar yazılması kararının alındığını da bilmekteyiz. Şeyh Sait isyanı ile ilgili du- ruşma sırasında, gazeteciler de kışkırtıcı yayında bulduklarından yargı- lanmışlar ve affedilmişlerdi. Bu arada 1926 Ocağı'nda Hazo'da ve Pötürge'de isyan edenlerin mahkemeleri de ocak ve şubat aylarında so- nuçlanmış ve suçlular cezalandırılmışlardı. İstiklâl Mahkemelerinin daha başka pekçok davaya baktıklarını bilmekteyiz. Ancak bizim burada konu ettiğimiz, 1926'daki İzmir suikastı ve diğer siyasî olaylardır. Az önce be- lirttiğimiz üzere, Mithat Şükrü'nün davası siyasî tutuklular kısmına dahil- dir. İzmir suikastına katılan Ziya Hurşit, Mahkeme Başkanı Ali Çetinka- ya'ya olayları kesin bir şekilde anlatmıştı. 27 Haziran günü başlayan mah- keme, 12 Temmuz 1926'da son bulmuş ve 13 Temmuz 1926'da karar okunmuştu. Bu mahkemede suçunu itiraf edenlerle, bazı inkârcılar yüzleş- tirilmekte ve gerçek ortaya çıkarılmaktaydı. Nitekim, suçsuz olduğunu ısr- arla söyleyen Şükrü Bey ile Sarı Efe'nin (Edip) ve Ragıp Beylerin yüzleş- tirilmesi bu davanın esas noktalarından birini oluşturmuştu. Mahkeme İz- mir Milletvekili Şükrü, Saruhan Milletvekili Halis Turgut, İstanbul Millet- vekili İsmail Canbolat, Erzurum Milletvekili Rüştü, Eski Lazistan Millet- vekili Ziya Hurşit, Eski Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet, Sarı Edip Efe, Çapur Hilmi, Rasim, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Eski Ankara Valisi Abdülkadir, Kara Kemal, Saruhan Milletvekili Abidin Beylerin idamına karar vermişti. İzmir Mahkemesi'nden sonra, az sonra, siyasî suçluların yargılanması için mahkeme görevine Ankara'da devam etmiş, 26 Temmuz 1926 günü Mithat Şükrü'nün suçsuzluğu ortaya çıkmıştı.

17 Temmuzda Ankara'ya varmış olan İstiklâl Mahkemesi, 18 Temmuzda çalışmalarına Ankara'da devam etti. Ankara'da ittihatçıların duruşması başladı. Sonuçta eski maliye bakanlarından Cavit Bey, Doktor Nâzım, eski Ardahan Milletvekili Hilmi, İttihat ve Terakkî Partisi'nin sorumlu sekreterlerinden Nail Bey, Anayasa'yı değiştirmek, kaldırmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni devirmek ve zorla görev yapmasını önlemekten idama, bir kısım ittihatçı ise on yıl hapse mahkûm olmuşlardı.¹⁰ Rauf Bey sürgüne mahkum edilenler arasındaydı. İzmir suikastının teşebbüs haberini İzmir valisine (Kâzım Bey'e), motorcu Şevki Bey bildirmişti, kendisine altıbinbeşyüz lira mükâfat verilmesi kararlaştırıldı.

¹⁰ Ergün, Aybars; aynı kitap, sh. 40-383. Vilatta, Jorge Blanca; Atatürk, Ankara, 1982. sh. 608, Aydemir, Şevket Süreyya; Tek Adam, Ankara, 1966, c. III, sh. 282-290. Ble- da, Mithat Şükrü; İmparatorluğun Çöküşü, İstanbul, 1979, sh. 182-188. Zürcher, Erik Jan (Çev. Nüzhet Salihoglu); Milli Mücadelede İttihatçılık, Ankara, 1983, sh. 255-278.